

KÖZLEMÉNYEK

CSIKÁNY TAMÁS

A TÜZÉRSÉGI LŐSZERUTÁNPÓTLÁS RENDSZERE ÉS PROBLÉMÁI 1848—1849-BEN

A hadművészet egyik legkevésbé látványos, de meghatározó területe az ellátás, utánpótlás. Az 1848—49-es szabadságharc eseményeinek vizsgálatakor sem kerülhető meg e kérdés, annál is inkább, mivel annak eseményeit többször, meghatározó módon befolyásolta. Az utánpótlás széles területet felölelő rendszeréből a hadieseményekre közvetlen hatással volt a lőszerellátás szervezetének működése. Ezen ág egyik legproblematikusabb területének a tüzérségi lőszerutánpótlás bizonyult.

A kiépített rendszer — amelynek szinte észrevétlenül kellett volna kiszolgáltatnia a csapatok igényeit — több okra visszavezethetően nem minden esetben működött kellő színvonalon. Ennek okait keresve — eltekintve a lőszergyártás problémáitól — vizsgáljuk azt, hogy milyen rendszert szerveztek és működtettek annak érdekében, hogy a hadianyag a gyáraktól eljusson a csapatokhoz.

A császári-királyi hadsereg tüzérségének lőszerellátási rendszere

A császári-királyi hadseregnek békében a lövegek, löszerek és egyéb tüzérszerek karbantartására és tárolására már kialakult rendszere volt. E feladatok ellátására a „szerintézetek” hálózata biztosította a birodalom területén a készletek arányos elosztását. Ezt a szervezetet, a tábori tüzérséggel együtt, a tábori és házi tüzérségi főszérhivatal irányította. A készletek tárolására felállított szerházakat kerületekhez osztották be. A magyarországi kerület központja, a helyőrségi tüzérgazgatóság Budán, fiókingézetei Pozsonyban, Komáromban, Kassán és Lipótváron voltak.¹ Az erdélyi kerület központja Kolozsvár volt, fiókja Nagyszebenben,² a szlavóniai kerület fiókjait Péterváradról irányították;³ Rácsán és Nagyszigeten települtek. Magyarország területén volt a bánáti kerület, Temesvár központtal, hozzá tartozott Arad és Alibunár.⁴

Szükség esetén e szervezeten keresztül intézkedett a főszérhivatal a tüzérezredek állományából kiállított ütegek lövegekkel és löszerral történő felszerelésére, valamint a tartalékok, tábori raktárak felállítására.⁵

A tábori ütegek rendszerint 4 ágyúból és 2 tarackból álltak. Minden lövegnél volt egy löszeres kocsi, illetve az ütegnél további 6 különböző rendeltetésű kocsi. A lőszerkészletek egy részét az ütegek a löszeres kocsikon, illetve az ún.

¹ Anton Semek: *Gesichte der K. und K. Wermacht* (Wien, 1905.) IV. 578. o.

² Uo. 575. o.

³ Uo. 576. o.

⁴ Uo. 577. o.

⁵ Joseph Freiherr von Smola: *Handbuch für K.K. österreichische Artillerie Offiziere*. Wien, 1839. 207. o.

„böröcztárban”, a lovaslövegek a lőszeraltapokon lévő ládákban vitték magukkal.⁶

Az 1. sz. táblázatban foglalt mennyiség azonban csak valamivel több mint a fele volt annak, amivel az ütegek rendelkeznie kellett. A többi a különböző szintű tartalékok szállították. Ezek azonban ennél nagyobb mennyiség befogadására is fel voltak készülve, 6 fontos gyalogüteg esetén például a tartalékra háruló mennyiség négyszeresére, amelyet 20 kétfogatú és 8 négyfogató szekéren szállítottak.

1. sz. táblázat

Az ütegek lőszerkészlete

	golyó	kartács	gránát	ágyú	tarack	világító-golyó	összesen*
	lövedék			sörétszelence			
3	528	144	160	32	32	6	870
6	640	136	160	12	32	6	974
12	280	120	160	8	32	6	598
18	224	32	108		12		376
lov. ü.	480	104	124	16	30	4	742

* ágyú-sörét szelence nélkül

A császári-királyi hadsereg hadrendjét a háborús működéshez alapvetően megváltoztatták. Míg békében külön-külön fegyvernemi ezredeknél folyt a kiképzés, háborúban ezeket olyan önálló hadtestekké alakították át, melyekben a kor követelményeinek megfelelően mindhárom fegyvernem képviseltette magát. A hadtesteken belül hadosztályok, dandárok álltak fel. Dandáronként már 1—2 üteg nagyságú tüzérséget is szerveztek és létrehoztak hadosztály- és hadtest-tüzértartalékokat is. A hadsereget hadtestek alkották. Ennél a két szintnél már szerveztek lőszer- és tüzérségi anyagtartalékokat is.

A hadtesteknél segélytartalékokat hoztak létre, melynek nagyságát mindig a kötelék erejének és a feladatának megfelelően határozták meg. Ezt általában lőszer vonatkozásában a rendelkezésre álló kétfogatú lőszeres kocsik negyede, harmada képezte, valamint néhány négyfogató kocsi, melyek a tartaléklőszeren kívül a tartalék kerekeket, a lövegfelszereléseket, illetve más anyagi készleteket szállították. A tartaléknak szoros kapcsolatot kellett tartania a hadtestparancsnoksággal. A lőszerkocsik egy része közvetlenül a csapatok mögött, másik része pedig fél—egy óra menetnek megfelelő távolságra, jól biztosított helyen települt.

A következő tagozat a hadseregszintű, ún. főtartalék volt, amely két osztályból állt, az első és a második tartalékosztályból. Az első osztály lőszer- és egyéb felszerelés tekintetében nagyságban és összetételben hasonló volt az előző tagozathoz. Ez a tartalék közvetlenül a hadseregparancsnok alárendeltségébe tartozott, így a főhadiszállás mellett települt, míg csatanapokon a harcrend

⁶ Uo. 222. o.

közepe mögött 1—2 órányi menetire, lehetőleg főútvonalhoz közel helyezkedett el.

A második tartalék osztályt a megmaradt kétfogatú lőszeres kocsik fele-harmada, illetve azon négyfogatú kocsik képezték, melyek a kovácsműhelyt, illetve az egyéb anyagi készleteket, tartozékokat szállították. A második osztály az első mögött, 4—6 órai távolságra, több részlegben helyezkedett el.

A következő fokozat a nehéztartalék volt. Az itt található négyfogatú kocsikon volt a fennmaradó lőszerhányad és minden egyéb felszerelés, mely még a tüzérség készletét képezte. Ez a tartalék a második osztály mögött, további 4—6 órára települt.

A fenti elemek képezték a hadsereg mozgó tartalékait, amelyeken kívül volt egy állandó fő tábori raktár. Ez végezte az előzők kiegészítését, feltöltése a békében telepített raktárakból, intézetekből történt. Az utánpótlás megkönnyítése céljából a fő tábori raktár a hadműveleti vonalon jól járható utak mentén, illetve jól hajózható folyók mentén fiókraktárakat is telepíthetett.

Az útegeknél, illetve a mozgó raktáraknál volt a lövegek számára meghatározott lőszer mennyiség, melyet a fontosabb lövegtípusokra vonatkozva a 2. sz. táblázat 49. o. mutat.

Ezt a rendszert a császári-királyi tüzérség számára szabályzatok írták elő; megszervezése és fenntartása biztosította a folyamatos pótlást, kiegészítést. Rendelkezésre álltak a szükséges fogatok, készletek; a kiszolgáló személyzetet a tüzérezredek, illetve a „szekerészet” képezte ki.

Ezt a rendszert ismerték azon tüzértisztek is, akik a honvédsereg utánpótlását igyekeztek megszervezni, így nyilván valami hasonló kialakítására törekedtek. Szabályzat, intézkedés, ennek megszervezésére nem született, illetve a feltételek is sokkal kedvezőtlenebbek voltak. Ezt elsősorban a tüzérszemélyzet, illetve az anyagi készletek, ezen belül is a szekerek hiánya okozta. A tüzérség számára készült szabályzat ugyan átveszi a császári-királyi hadseregben érvényes kézikönyv, a Handbuch előírásait a szállítandó készletek, illetve a két és négyfogatú kocsik felszerelése tekintetében, de más előírás magyar nyelven nem született.⁷ Erre pedig azért is nagy szükség lett volna, mert az útegek nagysága is más volt. A honvédtüzérségnél 6 ágyú mellett 2 tarack alkotott egy úteget.

A honvédtüzérség lőszerutánpótlási rendszerének kialakítása és működtetése

A hadügyi kérdéseket felemásan megoldó áprilisi törvények a magyar felső vezetés számára nehézzé tették a rendelkezésre álló hadianyagkészlet felmérését is. A minisztertanács már az április 16-ai ülésen foglalkozott a hadianyagok számbavételének kérdéseivel.⁸ Kétséges azonban, hogy a tisztázatlan viszonyok miatt a kormány valós képet kapott a készletekről. A hadiesemények megindulásához a megfelelő mennyiség mindenestre a rendelkezésre állt, amit mi sem bizonyít jobban, mint az augusztusban megkötött csereszerződés, melynek ér-

⁷ Tábori utasítás, gyalogság, lovasság és tüzérség. Pest, 1849. c. munka mellékletei.

⁸ F. Kiss Erzsébet: Az 1848—49. évi minisztertanácsi jegyzőkönyvek, Budapest, 1989. 25. o.

Lőszer mennyiség a' táborig lövegek számára egy táborig főszerelésnél,

Minden közönséges	3 fontos ágyúhoz	270 darab golyó-) 54 „ 3latos sörétkartács-) töltény 14 „ „ „ „ szelenczével együtt	
	6 fontos ágyúhoz	256 darab golyó-) 29 „ 3latos sörét-) kartács-) töltény 29 „ 6 „ „ „) 11 „ 3 „ „ „ sörétszelenczével együtt	
	12 fontos ágyúhoz	198 darab golyó-) 16 „ 3latos sörét-) 29 „ 6 „ „ „) kartács-) töltény 25 „ 32 „ „ „) 7 „ 3 „ „ „ sörétszelenczével együtt	
	18 fontos ágyúhoz	216 darab golyó-) töltény 36 „ 6latos sörétkartács-)	
	7 fontos közönséges taraczk-	175 darab pattantyú 31 „ 6latos sörét-szelencze 6 „ fénygolyó	64 dar. a 12lat.) 124 „ „ 20 „) 86 „ „ 32 „) lőportöltényből
	7 fontos hosszú taraczkhoz	170 darab pattantyú 26 „ 6latos sörét-szelencze 4 „ fénygolyó	60 dar. a 12lat.) 80 „ „ 20 „) 80 „ „ 42 „) 92 „ „ 56 „) lőportöltényből
	10 fontos közönséges taraczk-	198 darab pattantyú 18 „ 10latossörét-szelencze	96 dar. a 24lat.) 96 „ „ 36 „) 96 „ „ 54 „) lőportöltényből
Lovas-	6 fontos ágyúhoz	216 darab golyó-) 24 „ 3latos sörét-) kartács) lőpor-töltény, és 26 „ 6 „ „ „) 12 „ 3 „ „ „ sörét-szelencze	
	7 fontos taraczk számára.	157 darab pattantyú 30 „ sörétszelencze 5 „ fénygolyó	60 darab a 12 lat.) 120 „ „ 20 „) 80 „ „ 32 „) lőpor-töltény.

Mi ezen lőszerből az útegeknél, részint a lőszer tá. kban, részint a' lövegtalyigák és raknyergekben utánhordatik, már előbb kimutattatott, a maradék segély gyanánt a könnyű és nehéz tartaléknál a létező tartalék-járműveken elosztva szokott vitézni; mint töltetnek meg ezen tartalék-járművek löveg-lőszerrel a következő tábla mutatja.

telmében gyalogsági lőszerért 7 és 6 fontos lövedéket adott a magyar fél Ausztriának.

A legjelentősebb lőszerkészletek Komáromban, Péterváradon és Eszéken álltak rendelkezésre, e várak parancsnoksága kész is volt együttműködni, míg Aradról, Temesvárról és Gyulafehérvárról jelentős készleteket ez utóbbi hiánya miatt nem lehetett elhozatni. Az említett raktárakon, illetve a lőszerszerelést végrehajtó szerházak készletén kívül az utánpótlás fő forrása a pesti Újépületben beindított lőszergyártó üzem volt.

A felhalmozás központja Pest, illetve Buda volt. Innen szállították a löszert hajón, „álladalmi” szekereken, illetve kirendelt előfogatokon a csapatokhoz. A kiszállított utánpótlást a megalakított löszertartalék-oszlopok fogadták.

Az 1848 nyarán kitört délvidéki kisháborúban kezdetben a tüzérség részéről meghatározó módon az 5. tüzérezred ütegei vettek részt. Az ezek kiszolgálására összeállított segélytartalék rendszerint Szegeden állomásozott. A tartalékhoz augusztusban két tiszt és 12 tüzér volt beosztva.⁹ A hadszíntér és az ott harcoló erők nagysága további tartalékok létrehozását nem igényelte: a közelben lévő raktárak gyors utánpótlást tettek lehetővé. Pétervárad, kezdetben Eszék és Temesvár készletei biztosították a szükséges mennyiséget. Kossuth szeptemberi szegedi útja és azon intézkedése, hogy a várost meg kell erősíteni és készleteket kell felhalmozni, tovább javította az ellátás lehetőségeit.

A tüzérezred állományából rendelték ki a Jellacic ellen összeállított hadsereg segélytartalékát; a szállított készletek a pákozdi csatában elégségesek voltak.

Nagyobb gondot jelentett később az osztrák határnál állomásozó csapatok ellátása, mivel tábori raktárakat nem hoztak létre, így a lőszerellátás főként a fővárosokból történt.

Október 16-án Kossuth arra szólította fel Kaufmann hadügyminisztériumi titkárt, hogy a tüzérandár-parancsnokságot utasítsa: minden mozgathatóvá tehető löveget és a hozzá tartozó löszert a lehető legnagyobb mennyiségben küldjön Móga táborába.¹⁰

Ezen intézkedés annál is inkább időszerű volt, mert a táborban tartózkodó kormánybiztosok már másnap jelentették, hogy elsősorban a gyalogsági lőszer, de a tüzezlőszer is fogytán van.¹¹ Kérésükre az Országos Honvédelmi Bizottmány (OHB) utasította a hadügyminisztériumot (HM), hogy Győrbe minél gyorsabban szállítsa löszert.¹²

Október 22-én Kossuth már személyesen írt Láhner alezredesnek, a HM felfegyverzési és tüzérségi osztálya vezetőjének, hogy a lőszerkészletek felmérése mellett a lehető legnagyobb szállítmányt küldje az osztrák határhoz. Gyalogsági lőszer szállítmányok mellett, melyek 12-től folyamatosan indultak a táborba, nagyobb mennyiségű tüzérségi lőszer 23-án indult útnak. Minden ágyú- és taracktípushoz elsősorban lőportöltéseket, kartácsszelencéket küldtek, több mint 27 ezer darabot.¹³

⁹ Magyar Országos Levéltár (OL) Az 1848-49. minisztériumi levéltár. Vegyes iratok 1848-49. (H. 89.) 8. Katonai állományi és szolgálati táblák. Az 5. tü.e. törzs és szolgálati kimutatása augusztus hónapra.

¹⁰ Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén, 1848. szeptember - december 11. Kossuth Lajos összes munkái, XIII. (KLÖM XIII.) (Szerkesztette: Barta István) Bp., 1952. 220. o., 127. c.

¹¹ KLÖM XIII. 243. o., 145.

¹² KLÖM XIII. 247. o., 149.

¹³ OL Az 1848-49. minisztériumi levéltár, Országos Honvédelmi Bizottmány iratai, 1848-1849. (H 2) 1848: 1597/E.

A fővárosból látták el lőszerrel a főtáborot, a szerbek ellen harcoló haderőt, az erdélyi hadszínteret, illetve Perczel ezredes táborába is innen küldtek utánpótlást. E többirányú feladat ellátása azonban azt eredményezte, hogy a lőszerkészlet rohamosan fogyott. A hiány megszüntetése érdekében rendelte el Mészáros Lázár hadügyminiszter, hogy Péterváradról és Eszékről 2000 q ágyúlőport, 60 q puskalőport, 20 ezer 12 fontos golyót, 15 ezer különféle 6 fontos lövedéket, 3500 db 7 fontos gránátot, emellett 8 db 12 fontos ágyúcsövet és 4 db 12 fontos táboriágyú-talpat küldjenek a fővárosba. A szállítások elősegítésére Mészáros az OHB-től kormánybiztosok kinevezését kérte.¹⁴

Az október 30-ai schwechati csatában lőszerhiány ugyan nem lépett fel, de a tüzérség a lőszerkészletét teljes egészében elhasználta. Ennek pótlására Kossuth már másnap sürgető levelet írt az OHB-nak, hogy a lehető leggyorsabban szállítsanak 6 és 12 fontos löszert Pozsonyba.¹⁵

Ugyancsak a főhadserg érdekeit szolgálta volna Kossuth azon intézkedése, melynek értelmében Komáromban is fel kell halmozni löszert, illetve hogy löszerkészítő ház felállítását szorgalmazta.¹⁶ Ez utóbbi intézkedése azonban már nem valósult meg.

A főhadserg számára kiszállított löszert a rendszeresített löszerkocsik híján a Pozsony-környéki helységekből kiállított fogatok szállították. November elején a hadserg löszerkészlete 75 szekerre fért fel.¹⁷

A löszert az útegek, a hadosztályonként szervezett löszertartalékok és a főlöszertartalék tárolta. A hadosztály-löszertartalékok a csapatokhoz közel, könnyen megközelíthető helyen települtek, a délen lévő hadosztályé Parndorfban, a másik kettő Pozsonyban. A főlöszertartalékot Komáromban helyezték el, ami a vízi szállítás miatt volt előnyös.¹⁸

A főtartalék viszonylag nagy távolságra történt elhelyezése azt jelzi, hogy a tüzérség vezetői a csaták, ütközetek közben az útegeknél, illetve a többi tartaléknál lévő löszerekkel számoltak, azt elegendőnek tartották. A hadosztály-tartalék feltöltése a főlöszertartalék készletéből történt.

November végén a honvédútegek száma már meghaladta a „régii” útegeket, ugyanígy a löszertartalékokat kezelő állománynál is megjelentek a honvéd szervezetek. A főhadsergnél, a későbbi fel-dunai hadtestnél a löszereállítás és szervei 1849 februárjáig megmaradtak.

November második felére a felső vezetés felismerte, hogy az egy központból szervezett ellátás tarthatatlan, szükséges további raktárak létrehozása. Ezt támasztotta alá az is, hogy Schlik altábornagy hadteste december 6-án Galícia felől átlépte a határt, illetve a katasztrófális erdélyi helyzetet. Az új hadszínterek löszereállítását minél előbb meg kellett oldani.

Az ország északkeleti felében elhelyezendő löszerraktár kérdésében Kossuth november 18-án intézkedett, felszólítva a HM-et, hogy Kassán, vagy Ungváron állítson fel egy állandó raktárt.¹⁹ Ez ugyan nem valósult meg, viszont létrehoztak az ott állomásozó csapatok részére is egy löszerraktárt, Bydeskuthy Ernő százados parancsnoksága alatt. Ebből látták el a felső-tiszai hadtestet (gyalogsági és) tüzérségi lőszerrel. Az utánpótlás szervezettebbé tételének ér-

¹⁴ OL H 2 1848: 2005/E.

¹⁵ KLÖM XIII. 317. o., 211.

¹⁶ KLÖM XIII. 338. o., 224.

¹⁷ KLÖM XIII. 362. o., 238. Csányi László jelentése az OHB-nak.

¹⁸ OL H 2 1848: 5310.

¹⁹ KLÖM XIII. 487. o., 313.

dekében a hadtestnél elrendelték a lőszerkimutatások és igénylések felterjesztését, valamint azt is, hogy a lőszerházból csak nyugta ellenében adhatnak ki lőszer.²⁰

A lőszerház őrzéséről folyamatosan gondoskodtak. A csapatok után előfogatokkal szállították az utánpótlást, amelyeknek kirendelésére állandó intézkedések történtek. A lőszerházból az utánpótlás a hadtesttartalékhoz került és onnan vételeztek a zászlóaljok, ütegek.

A fővárosok kiürítése után a hadianyaggyár Nagyváradra költözött. Az átszállítás bonyolult szervező munkát igényelt. Az OHB a térparancsnokokon keresztül intézkedett az előfogatok kiállítására, a biztosítás megszervezésére. A raktárkészletek áttelepítése után a harcoló csapatokhoz közelebb kerülve, a hatékonyabban tudták ellátni a felső-tiszai és a Tiszánál álló Perczel-hadtestet is. A meglévő lőszerrel kapcsolatban az átszállításokon túl az is nehézséget jelentett, hogy a kimutatásokat még Pesten elégette Kaufmann százados, a tüzérségi osztály vezetője.²¹ A rendelkezésre álló lőszerokról a felső vezetésnek ismét csak kevés információja volt, ezért minden hadtesttől és csapattól újra be kellett kérni a kimutatásokat, igényléseket.

A felső-tiszai hadtest ellátásának további javítása érdekében létrehoztak egy tartalékosztályt, amely felállítandó mozgó lőszerházat kezelését kapta feladatul. Vezetésével Szépy hadnagyot, a II. 6 fontos üteg parancsnokát bízták meg. E tagozat működéséről február 1-jétől tudunk, amikor a parancsnoka Nyíregyházáról, a felső-tiszai hadtest parancsnokához írt egy jelentést. Ebben felterjesztette az elküldött lőszer mennyiségét és minőségét. A lőszerház személyzete képes volt töltények szerelésére, gyutacs készítésre is.²² A tartalékosztály létszáma február 13-án 1 fő tiszttel, 1 tüzemesterrel, 6 tizedessel, 9 főágyúval, 12 alágyúval volt.²³

A lőszerház nem sokáig működött Nyíregyházán. Szépy hadnagy a helyi térparancsnokon keresztül február 6-án kapott parancsot arra, hogy azonnal költözzön át Rakamazra. Az áttelepülést a felső-tiszai hadtest tervezett előrenyomulása indokolta, melynek a célja a fel-dunai hadtesttel együtt a Schlik-hadtest bekerítése volt.

A lőszerház személyzete a 170 rakasz és 2 hordó lőszer még aznap átszállította. A lőszer elhelyezése a helyi kormánybiztossal és bíróval egyetértésben egy, a falu Tisza felé eső részében lévő elhagyott vendégfogadóban történt.²⁴ Február 11-én a debreceni lőszerháztól egy szállítmányt küldtek ide, mely tüzérségi lőszeret tartalmazott. Ez a jelentős lőszer mennyiség már aggodalommal töltötte el a raktár parancsnokát, mivel csekély számú tüzeivel sem az őrzés-védelmet, sem — pl. tűzvész esetén — a mentést nem tudta volna megoldani. Kérte ezért, hogy a raktárát, 34 szekérenyi készletével, szállítsák biztonságosabb helyre, illetve megfelelő őrséggel lássák el. Kérte ugyanakkor, hogy mentse fel e kevéssé hálás feladat ellátása alól.²⁵ Ez utóbbi kérését nem méltányolták ugyan, de más hely keresésére intézkedtek. Február 18-án, miután

²⁰ Hadtörténelmi Levéltár (HL) Az 1848–49. évi szabadságharc iratai (1848/49.) I/169.

²¹ OL H 2 1849. 1183. A január 29-én küldött jelentésében a HM közölte ezt az OHB-vel, első sorban a lőszer szállítmányok összeállításánál hiányoztak ezen iratok.

²² HL 1848/49. 11/348.

²³ HL 1848/49. 13/349.

²⁴ HL 1848/49. 12/502.

²⁵ HL 1848/49. 13/349.

a hadtest 43. zászlóaljától kirendelt őrmester átvett 12 és fél rakasz tüzérségi löszert, a löszerraktár átköltözött Tokajba.²⁶

A mozgóraktár felállításával jelentősen nőtt a felső-tiszai hadtest löszerellátásának szervezettsége. Nem kellett utánpótlásért Debrecenbe, illetve Nagyváradra menni, hanem a mozgóraktár készleteiből lehetett pótolni a fogyást. A löszer ütegek közötti elosztása, illetve tartalékolása a hadtest Bydeskuthy százados vezette löszerraktáránál történt.

A főparancsnokság átvétele után hasonló rendszer megvalósítására törekedett Dembinski is, amikor Törökszentmiklósról és Tiszafüredre is tartalék kiegészítő löszer szállítását kérte.²⁷ Ezen raktárak felállításának igénye már megfelelt a februárra tervezett támadó hadjárat elképzeléseinek. Ennek megfelelően, mivel a főerő támadását Eger—Gyöngyös—Hatvan irányába tervezték, elsősorban Tiszafüredre szállítottak löszert.²⁸ A hadtesteknél kialakult ellátási rendszert a hadsereg hadrendi változása ellenére nem változtatták meg, ezzel kapcsolatos szervezési intézkedés nem ismert.

A február 26—27-ei kápolnai csatában a löszerutánpótlás jól működött. A több helyen fellelhető utalás, hogy helyenként fogytán volt a löszer, nehézségeket okozott ugyan, de a csata kimenetelét nem befolyásolta. A honvéd tüzérség löszerfelhasználásáról nem áll rendelkezésre adat, de azt tudjuk, hogy a szemben álló fél a két nap alatt 6000 db löszert lőtt el.²⁹ Ehhez hasonló lehetett a löszerfogyasztás a honvédtüzérségnél is. Ha ezt a számot vesszük alapul, akkor ez ütegenként 545 lövést jelent.³⁰ Mivel egy 6 fontos löveg 194 löszert tudott a börtötarban és a löszeres kocsiján vinni, a mennyiség a kétnapos csatára is elegendő volt.

Nem minden üteg vett azonban részt egyforma intenzitással a küzdelemben, így előfordult, hogy pótolni kellett a készletet. Ez az első csatanap végén, illetve a csata közben történt meg. Csata közben az ütegek a löszeres kocsiokról végezték az utánpótlást úgy, hogy mindig a kocsik feléről hordták a löszert. Miután azok kiürültek, elmentek a löszertartalékhoz, vételezni. Ez idő alatt a maradék kocsiokról végezték a töltést. A másfajta lövedéket használó tarackoknál azonban, ha elfogyott a löszer, a lövegeknek kellett a tartalékhoz elhajtaniuk.³¹ Ez fordult elő a Poeltenberg-hadosztályhoz tartozó I. lovasüteg-nél, amely az éjszakai menetek miatt nem kapta meg a löszerutánpótlást.

A csata után az egységesítés, illetve a löszerellátás javítása érdekében a hadsereg tüzéparancsnoka intézkedett a tartalék tüzérség és löszer alkalmazására. Psotta alezredes március 14-én rendelte el, hogy ezentúl az illetékes parancsnokok napiparancsban szabjanak feladatot a löszertartaléknak, illetve mindenki ismerje annak települési helyét. Meghatározta a dandárparancsnokoknak, hogy a kötelékükbe beosztott tüzérségnek úgy szabjanak feladatot, hogy az önállóan tudjon tevékenykedni. Olyan meneteknél, amikor várható az ellenséggel való találkozás, szétbontakozáskor a tartalékütegeket és a tartalék-löszert is ki kell adni a dandárokhoz. A hadtest szintű főtartalék helyét úgy határozta meg, hogy az az arcvonaltól egy órai távolságra legyen és ezzel a

²⁶ HL 1848/49. 14/91.

²⁷ HL 1848/49. 11/15.

²⁸ HL 1848/49. 15/134. Február 26-án 30 szekérből álló szállítmányt állítottak össze, melyet a megfelelő őrség kiállítására után másnap indítottak útnak.

²⁹ *Gellich Rikhard*: Magyarország függetlenségi harca, 1848–49-ben. Budapest, 1882. II. k. 439. o.

³⁰ 11 üteggel számolva, amelyek a csatában résztvevő hadosztályok tüzérsége volt.

³¹ *Sáfrány Mihály* emlékiratai. (összeállította: *Vitéz Sáfrány Géza*) Miskolc, 1941. 46–47. o.

dandárparancsnokok és az ütegparancsnokok is tisztában legyenek. Ezt napi-parancsban, vagy legalább szóbeli közléssel mindenkinek tudomására kellett hozni.³²

Márciusban a hadsereg szervezeti változásával együtt megváltozott a lőszer-utánpótlási rendszer is. A hadtestek Tiszánál történt összpontosítása miatt a hadsereg és Debrecen, illetve Nagyvárad között egy közbeeső raktárat kellett telepíteni. Erre Karcagon került sor. Ez volt a hadsereg tábori lőszerraktára.³³

A hadsereg főtartalékának összeállítását Psotta alezredes szabályozta. Az egész készletet három részre osztotta és bár ezek egy helyen települtek, a hadtestek ellátása csak a meghatározott részből történhetett.³⁴ A főtartalék a II. (Aulich) hadtest mögött menetelt, illetve települt.

A hadtesteknél különbözőképpen szervezték meg a lőszertartalék kezelését. A különböző szintű tartalékokra egységes megegyezés nem volt. Helyenként segélytartaléknak nevezték, máskor lőszertári parancsnokságnak, vagy egyszerűen tartaléknak. Később kialakult a hadtesteknél a segély-, a hadseregek-nél a főtartalék megnevezés. A segélytartalék felépítése azonban hadtestenként is más és más volt. A II. (Aulich) hadtestnél tüzérségi tartalékként szerepelt és állományába különböző részlegek tartoztak a következő megnevezéssel:³⁵

5. tábori tüzérezred(!)	Klinger szds.	16 fő
Katonai szekerezéstest	Fridrich fhdgy.	76 fő
Katonai szekerezéstest	Boros hdgy.	76 fő
Honvéd tüzértartaléktest	Kemény hdgy.	74 fő
116. rendes ütegfogat	Radeicsich hdgy.	36 fő

Más hadtesteknél ennél egyszerűbb volt a felépítés: egy kötelékben szerepelt. A VII. (Görgei) hadtestnél a segélytartalék megnevezést alkalmazták; Malek főhadnagy parancsnoksága alatt 86 fő és 65 fogatos ló állt.³⁶

A lőszertartalék kérdésével kapcsolatban még ebben a hónapban a HM is intézkedett, elsősorban a kimutatások pontos vezetésével és kezelésével. Utasította a miniszter a tábori tüzér főigazgatóságot, hogy a még mindig betöltetlen karcagi raktár élére tüzértisztet rendeljen. Szükségesnek látta továbbá, hogy az I. (Klapka) hadtesttől Bydeskuthy százados helyett, aki eredetileg lovas hadapród volt, a lőszertartalék parancsnokává egy tüzértisztet nevezzen ki.³⁷ Erre az időszakra már kialakult az 1848 végére jellemző egyközpontú ellátás helyett az egységes raktárrendszer. Jelentősebb raktár volt Debrecenben, Aradon, Gyulán, Kolozsváron és Szegeden. Elsősorban ezekbe szállítottak Nagyváradról gyalogsági és tüzérségi lőszert. Előfordult azonban, hogy a hadsereghez közvetlenül is küldtek lőszert, így Karcagra a tábori lőszerraktárhoz, a fő tartalékhoz, ami márciusban többnyire Tiszafüreden volt, de küldtek még Kisújszállásra is az I. (Klapka) hadtesthez.³⁸

³² HL 1848/49. 16/597. Ezen intézkedés azonban nem a napiparancsok megszokott formájában, hanem csak minden formai megkötés nélküli levélben íródott.

³³ HL 1848/49. 17/176., 19/329.

³⁴ HL 1848/49. 17/221. 1849. március 15-én.

³⁵ HL 1848/49. 17/615.

³⁶ HL 1848/49. 16/439.

³⁷ HL 1848/49. 18/143. 1849. március 22-én.

³⁸ HL 1848/49. 19/388.

A meginduló tavaszi hadjárat kezdetére kialakult tehát egy lőszerellátási rendszer, melynek felépítése, tagoltsága biztosította a folyamatos ellátást. A kérdés fokozottabb figyelembe vétele abban is megnyilvánult, hogy a különböző szintű parancsnokok általában napiparancsban intézkedtek a lőszer- és főtartalékok helyéről, feladatáról, a fedezőerőkről, de még az előfogatokról is. A segélytartaléknak a hadtest főhadiszállásával együtt kellett mozognia, míg a lőszer- és főtartalék a Máriássy-tartalékhadosztály, majd annak feloszlata után II. (Aulich) hadtest mögött haladt. Ez utóbbi fedezésére április 1-jén a Hajdú-csapattól egy lovasszázadot, két gyalogszázadot és két löveget jelöltek ki.³⁹ A főtartalék általában kétnaponta kapott parancsot állásváltásra. Miután a csapatok mozgását is lassítva átkelt a Tiszán, április 1-jén és 2-án Besenyőn, 3–4-én Kápolnán, 5–6-án Gyöngyösön települt, ahonnan Dányra irányították.

Az első napok sűrű harcselekményei miatt fellépő fokozott lőszerigényt a főtartalék egyre nehezebben tudta kielégíteni. A Karcagtól való távolság egyre nőtt, ugyanakkor a csapatok szinte folyamatos pótlást igényeltek. Szakács János százados, a főlőszer- és főtartalék parancsnoka, 6-án egy tisztet küldött Karcagra, hogy szükség esetén akár Nagyváradra is menjen el lőszerért. A III. (Damjanich) hadtest segélytartalékától 7-én beküldött Boros tüzemester már nem talált sem 6 fontos golyóhoz töltést, sem gránátot, így 6 üres kocsival őt is Karcag felé irányították.⁴⁰ A III. (Damjanich) hadtestnél fellépő hiány azonban nem lehetett általános, mert például a II. (Aulich) hadtest segélytartaléka még olyan készletekkel rendelkezett, amelyet nem tudott szállítani. Az ütegenkénti javadalmazás még rendelkezésre állt.⁴¹

Az isaszegi csatában az I. (Klapka) és a III. (Damjanich) hadtest a lőszerkészletét felhasználta, így a főtartalékból, annak feltöltése nélkül, a hadjáratot nem lehetett tovább folytatni. Az utánpótlás elmaradásának az volt az oka, hogy a tartalék az égő Királyerdőn nem tudott átjönni, így meg kellett várni míg az lehetővé válik.

A főtartalék gyors kiürülése intézkedésre készítette Görgeit, így az április 7-ei gödöllői tanácskozás egyik fontos kérdése a lőszerellátás javítása volt. A haditerv módosulása, mely szerint a hadjárat következő célja Komárom felmentése, a lőszerutánpótlás útvonalának megváltoztatását is maga után vonta. Az addigi Tiszafüred—Gyöngyös útvonal helyett Tiszafüred—Miskolc—Balassagyarmat—Ipolyság irányába kellett a szállításokat folytatni. Ezt az elhatározást az indokolta, hogy mivel az osztrák főerő lekötésére mindössze egy hadtest, a II. (Aulich) hadtest, illetve az Asbóth-, majd a Kmety-hadosztály maradt Pestnél, sikertelenség esetén az utánpótlási vonalak veszélybe kerülhetek. A további intézkedések közé tartozott, hogy Kossuth azonnal levelet írt az OHB-hoz, melyben lőszerellátmányok küldését szorgalmazta. Ettől függetlenül azonban éppen ezen a napon indítottak útnak 50 kocsit lőszerrel és — mint az egy jelentésből kiderül — 10-én újabb 50-et.⁴² Kossuth április 8-án Kovács Károly százados, kormányelnöki titkárt bízta meg, hogy menjen

³⁹ HL 1848/49. 19/306.

⁴⁰ OL Görgey Arthur 1848–49. (H 115.) I. doboz. Iratok 1848. szeptember–1849. április.

⁴¹ HL 1848/49. 21/103 c.

⁴² Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. 1849. január 01 – április 14. Kossuth Lajos összes munkái. XIV. (KLÖM XIV.) (Szerkesztette: *Barta István*) 861. o., 513. Az OHB tudósításai Kossuthhoz, április 11-ről.

vissza Nagyvárad felé és az útban lévő kocsikat a főhadiszállás felé indítsa útba.⁴³

Április 10-én a HM tábori osztálya intézkedett a karcagi raktár parancsnoka, Waagner őrnagy felé, hogy a főhadserghez közelebb, Szolnokra települjön át.⁴⁴ A parancs vételéről Waagner értesítette Psotta alezredest is, azon kiegészítéssel, hogy fel kell készülnie Pest elfoglalása után az ottani hadianyag felmérésre is egy tiszt kiküldésére.⁴⁵

Közben a szállítás, nem kis nehézségek árán, de folyt. A szállítmányok mennyiségéről és céljáról Kovács százados jelentéséből tudunk. Április 8-ai indulásakor azt a feladatot kapta, hogy azon szállítmányokat, amelyekkel találkozik, Gyöngyösre irányítsa, ahol megkapja a további parancsot. Ezen a napon már találkozott egy szállítmánnyal, amelyet az a tiszt vezetett, akit 6-án a lőszer-főtartaléktól küldtek Nagyváradra. Ez a 60 kocsi még aznap a főserg után indult. Kovács százados a szállítási útvonalon fekvő helységek értesítése után, melyben fogatok kiállítását kérte, a karcagi raktártól 44 kocsi löszert vételezett és elindult Tiszafüred felé. Mivel itt váltófogatok nem voltak, a fuvarosok és a lovak megfelelő ellátása után másnap Gyöngyösre folytatta útját, ahová 12-én délelőtt érkeztek meg az első kocsik. Mivel a gyöngyösi térparancsnokság nem kapott utasítást a szállítmányokkal kapcsolatban, Kovács futárt küldött a főhadserg parancsnokságához, további intézkedéseket kérve. Másnap először Karcag felől egy 33 kocsiból álló szállítmány érkezett, majd Debrecenből 21 nagy kocsi, melynek rakományát Gyöngyösön 40 kocsira rakták át. A következő karcagi szállítmány 31 kocsiból állt, illetve még egy további szállítást is jeleztek, Szalay hadnagy vezetésével. Ez utóbbi tiszt parancsnoksága alatt 30 kocsi indult el.

Még ugyanaznap visszaérkezett a futár, azzal a parancssal, hogy a szállítmányokat Egeren át Losonc felé indítsák útba. A nagy kerülő miatt ezt az utasítást csak a Szalay hadnagy-féle szállítmányhoz küldték el, a többi számára új parancsot kértek. A futár által hozott következő intézkedés értelmében a löszeres kocsiknak Hatvanig kellett előre menniük. Kovács százados, amikor 15-én megérkezett, a helyi térparancsnoktól megkapta a következő utasítást, melynek értelmében a következő célállomás a nagyoroszi főhadiszállás volt. A parancs vétele után a 33 kocsiból álló szállítmány útba indult, a többi csak az előfogatok körül kialakult nehézségek rendezése után, másnap, 16-án.⁴⁶

Időközben, 12-én, Vácra érkezett egy 42 kocsiból álló szállítmány és a városon kívül a löszert a főtartalék számára átadták.⁴⁷ Április 17-én újabb szállítmány indult a hadserg után 1744 db 6 fontos ágyúlöszerral és nagy mennyiségű kézilőfegyver-tölténnyel. Feltehetően ugyanezen a napon, Tiszafüreden át, kerülő úton, további 1080 db 12 fontos, 3408 db 6 fontos és 1240 db 3 fontos ágyú- és gyalogsági löszert küldtek.⁴⁸ (3. sz. táblázat, 57. o.).

⁴³ KLÖM XIV. 848. o., 504. d.

⁴⁴ HL 1848/49. 21/66.

⁴⁵ HL 1848/49. 21/87.

⁴⁶ OL H 2 1849: 6180.

⁴⁷ OL H 115 1. doboz.

⁴⁸ Uo.

KIMUTATÁS

a bevételezett és a táborba kiszállított lőszerokról

Dátum			Éles töltények											Gyutacs	Kupak	Gyújtó		
			ágyúk			kartácsok			űr golyó 12 font	gránát 12 font	gyalogos						lovak	
			12	6	3	12	6	gyuta- csos			kupa- kos	kovás	huszár kara- bély				kara- bély	pisz- toly
hó	nap	d a r a b																
Ápr.	17.	Bevétel																
	18.	Nagyváradról 179 kocsi érk.	600	3024	1200	150	240	40		15600	310200	306000	15600	13200	60000			14800
	20.	Nagyváradról 6 kocsi érk. Rakamazról szállítmány érk. Debrecenből szállítmány érk.	580	144	24	290			80			4000	4794		1300		252000	
		Összes bevétel	1180	3168	1224	440	240	40	80	15600	316200	340000	20394	13200	61300	1500	262000	19380
Ápr.	17.	Kiadva																
		Vasút segítségével a HDS-hez		1520			224			2400	244200	306000					120000	14800
		Vasút segítségével Tiszafüred felé	160	1648	1200	80	16			13200			15600				72000	
	Vasút segítségével Tiszafüred felé	600			240		40			66000	24000	4794				18000	2290	
		Összes kiadás	760	3168	1200	320	240	40	80	15600	316200	330000	20394		60000		210000	17090
		Helyben maradt	420		24	120						10000		13200	1300	1500	52000	2290

Szolnok, 1849. ápr. 29.

Waagner őrgy.

Április 17-én kapta meg a parancsot Waagner őrnagy arra is, hogy Hatvanban egy fiók-lőszertárt állítson fel egy alkalmas tiszt vezetésével. A Nagyváradról érkező lőszeret ezután oda kellett továbbítania.⁴⁹ A fiókraktár készletének helyes összeállítása érdekében másnap Waagner kérte a hadsereg főparancsnokságot, hogy az igényét lőszerfajtánként küldje meg.⁵⁰ Egy szállítmányt — melyet a HM-től kapott hadrend és lőszerszükséglet szerint állítottak össze — Waagner személyesen vitt Vácra, annak reményében, hogy ott újabb intézkedést kap. Reményeiben azonban csalatkoznia kellett, hisz ekkor a főhadiszállás már nem volt ott. Parancsra azért is nagy szüksége lett volna, mert április 14-e óta, amikor az útvonal módosításáról kapott intézkedést, más, a tevékenységét meghatározó utasítás a hadseregtől nem érkezett.⁵¹ Élő volt a kapcsolata a HM-el és Nagyváraddal, ahonnan utasítások érkeztek ugyan, de a főhadisereg helyzetével kapcsolatban onnan is csak késve tudták tájékoztatni.

Nagyváradról április 20-án indult útnak egy nagy szállítmány a következő mennyiséggel:⁵²

„13 00 db gyucsa			
192	6 fontos	}	
60	12 fontos		
20	7 fontos rövid vetágyú pattantyú		
30	7 fontos hosszú vetágyú gránátkartács		
2600	3	}	golyó
4000	6		
870	12		
720	3 fontos	}	tölték
480	6 fontos		
80	12 fontos		
180	12 fontos ürgolyó kartács		
85 000	gyutacs		
151 800	kupakos		
88 000	lőkupak		

Lukács alezredes”

A kölcsönös információhiány ellenére a hadsereg főtartaléka rendelkezett a csapatok ellátásához szükséges készletekkel. Április 14-én a hátramaradó II. (Aulich) hadtestnek küldött Vácra kiegészítést,⁵³ majd 17-én a biztosítási feladatot ellátó Kmety-hadosztály Szécsényben vehette át a szükséges készleteket.⁵⁴

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ Uo.

⁵² OL H 2 1849: 5981. A gyucsát a gyújtólukba helyezték, ez közvetítette a kanóc tűzét a töltethez.

⁵³ HL 1848/49. 37/37. a.

⁵⁴ HL 1848 49. 22/300.

Április 19-én a nagysallói csatában lőszerhiány nem lépett fel. Az I. (Klapka) hadtestnél a lőszerartalékkal kapcsolatban azonban nem volt minden rendben. Mivel a tartalék parancsnoka, Sándor főhadnagy a csatában nem vett részt, a tartalék lőszer a harcokhoz túl közel helyezték el. Emiatt Klapka a főhadnagyot fogságba helyeztette és a Kazinczy-hadosztály törvényszéke elé állította. Az eseményektől való távolmaradása, illetve az érkező lőszerartalékokkal kapcsolatos gondatlansága miatt Carabelli századosnak, a hadtest tüzérparancsnokának napiparancsban szintén rosszállását fejezte ki.⁵⁵

A főhadssereg megnyúlt utánpótlási vonalainak a biztosítását a Kmety-hadosztályon kívül — egyéb feladataik mellett — a Horváth-, a Görgey- és Beniczky-különítmények is fedezték. Ez okból vonult a VII. (Gáspár) hadtest is Perbétére Komárom helyett. Az utánpótlás beérkezését elsősorban a Miskolc—Losonc—Ipolság—Léva irányából várták. Ebbe az irányba küldte ki futárait, járőreit Psotta a szállítmányok minél gyorsabb beérkezésének érdekében. Mindezen intézkedések ellenére azonban előfordult, hogy szállítmányok, intézkedések hiányában, veszteltek. 22-én a lévai térparancsnokság jelentette a hadseregparancsnokságnak, hogy aznap 8 szállítókosci lőszer érkezett a városba, de sem a kíséretében, sem a már ott lévő készleteknél nem volt tiszt, hanem csak 3 tűzmester, néhány emberrel. Sürgősen felelős személyeket kértek, akik a szállítmány további felügyeletét átvesszik és útját elősegítik.⁵⁶ Psotta 25-én jelentette, hogy az általa kijelölt két tűzmester a tartalékokkal nagy valószínűséggel 3 napi menetire van. Jelentette ugyanakkor, hogy szállítmányok csak nagy nehézségek árán haladnak, mivel sem előfogatokat, sem élelmet az adott területen már nem lehet találni. Az előttük járó hadseregek már elvitték a fogatokat és a vidéket felélték.⁵⁷

A lőszer szállítmányok felkutatásán kívül a hadseregparancsnokság nagy reményeket fűzött a Komárom várában található készletekhez is. Guyonnak, mielőtt a várba indult volna, Görgei feladatul szabta, hogy ott a tábori lövegek részére lőszerket készíttessen elő. Ebben is csalódnia kellett azonban, a várba hamarabb bejutott Lenkey 26-án jelentette, hogy nagy a hiány, főleg 6 fontos golyókban. Más űrméretű lövegekhez, illetve röppentyűhöz még volt lőszer.⁵⁸

Az utánpótlás lelassulása, illetve az április 26-án kialakult hosszú csata azt eredményezte, hogy az I. (Klapka) és a III. (Damjanich) hadtest egész készletét elhasználta. Mivel a főtartalék a Duna bal partján maradt, az utánpótlás a híd leterheltsége, ill. időszakonkénti használhatatlansága miatt onnan nem volt lehetséges. Azt, hogy akkor a főtartaléknál volt lőszer, illetve hogy nem sokkal később kapott, az bizonyítja, hogy a VII. (Poeltenberg) hadtest parancsnoka 28-án a Liptay, illetve a Kossuth dandárnak napiparancsban rendelte el, hogy a főtartalékból 5—5 hordó töltetet vegyen át.⁵⁹

A komáromi csata után a főhadssereg a VII. (Poeltenberg) hadtest 2 hadosztályának kivételével Buda felé folytatta menetét. A komáromi várparancsnoknak Görgei meghagyta, hogy az érkező utánpótlást irányítsa utánuk.⁶⁰

⁵⁵ HL 1848/49. 22/549.

⁵⁶ HL 1848/49. 23/341.

⁵⁷ OL H 115 1. doboz.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ HL 1848/49. 24/437. Ez valószínűleg nem tüzérségi lőszer, de megléte azt jelzi, hogy a tartalékok még rendelkeztek némi készlettel.

⁶⁰ OL H 115 2. doboz. Iratok 1849. május–augusztus. Május 5-én Guyon 1536 db. tüzérségi lőszerrel küldött a főhadssereg után.

Ugyanezen a napon Waagner őrnagy is parancsot kapott, hogy siessen Pestre az ott található löszerek felmérésére, illetve tegye meg az előkészületeket a löszergyártás beindítása érdekében. A szolnoki löszertár parancsnoka is ismételt utasítást kapott, hogy a felsőmagyarországi hadtest számára Tokajban raktárt állítson fel.⁶¹ Ez utóbbi intézkedést a HM Dembinski sürgetésére adta ki.⁶² Hasonló értelmű parancsot kapott a debreceni és a nagyváradi raktár is.

Görgei a Pesten elvégzendő feladatokat pontosította Waagner számára. Számvevőség felállítását rendelte el 6 fő tüzértiszttel és 2 dolgozó századdal. E szerv feladata a löszergyártás felügyelete, az ellátás megszervezése volt. A löszér főraktárnak a parancs értelmében ismét Pestre kellett települnie.⁶³

A budai várat körülzáró csapatok löszereállítására a szállítás távolságának csökkenése, a csapatok egy helyben tartózkodása miatt fokozatosan helyreállt. A HM május elején ismételt kimutatások felterjesztését kérte az utánpótlások helyes összeállításának érdekében.⁶⁴

A vár módszeres lövetésének óriási löszerefelhasználása nyomán újból fellépő hiányokat a Szolnokról érkező szállítmányokkal szüntették meg. A tábori lövegek kevés kárt okoztak, a védőművekre szinte hatástalanok voltak. Hamar bebizonyosodott, hogy ostromlövegek nélkül lehetetlen a várat bevenni. E lövegeket Guyon tábornoknak kellett elküldenie Komáromból, melyek némi késedelem után 16-ára kerültek tüzelőállásba. A négy 24 fontos és egy 18 fontos ágyúhoz a löszert szintén Komáromból biztosították. A lövegekkel elküldött löszér azonban mindössze két napra volt elegendő, így újabb szállítmányok útbaindítására volt szükség. Az ezen üteg által tört rés, a többi üteg összehangolt tüze, illetve a tüzérség eredményét kihasználó honvédszászlóaljok rohamra következtében május 21-ére a vár elesett.

A budai vár bevétele után — a főparancsnok haditerve értelmében — ismét az osztrák főszereg megsemmisítése érdekében kellett a csapatokat átcsoportosítani. Ennek megfelelően a raktárak elhelyezésén is változtatni kellett. Kossuth még május 8-án rendelkezett a HM felé, hogy Komárom várát megfelelő löszerkészlettel kell ellátni, illetve lehetővé kell tenni — műhelyek telepítésével —, hogy ott löszerkészítés folyjon. Mivel Görgei a támadás fő irányát a Duna bal partján, a Vág mentén álló osztrák csapatok ellen határozta meg, a hadsereg mozgó löszerraktárát Vágra helyezték át.⁶⁵ A raktár helyes elhelyezése érdekében a Központi Táborkari Iroda (KTI)⁶⁶ felszólította a váci térparancsnokot, hogy keressen a városban egy száraz és kevésbé tűzveszélyes helyen lévő, jól megközelíthető épületet.⁶⁷

A KTI intézkedett a hadrendi változások érdekében is. Ezen változások érintették a tüzércsapatokat, nem változott meg azonban az utánpótlás rendszere. Az utánpótlás szervezettebb végrehajtása az iroda tevékenysége révén biztosítottabb volt. A május 29-ei intézkedés már felhívta a figyelmet a készletek és a löszerkiegészítés fontosságára.⁶⁸

⁶¹ OL H 115 1. doboz.

⁶² OL H 2 1849: 6167.

⁶³ OL H 115 2. doboz.

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ HL 1848-49. 30/448.

⁶⁶ A KTI-t Görgey május végén hozta létre, az összes magyarországi csapatok tevékenységének összehangolására. Vezetője Bayer József volt.

⁶⁷ HL 1848/49. 31/43.

⁶⁸ HL 1848/49. 30/389.

Mindezen intézkedések kevésnek bizonyultak akkor, ha a hadtesteknél nem tartották be az utánpótlás biztosításával kapcsolatos rendszabályokat. Hogy ilyen is előfordult, azt jól bizonyítja. Nagysándor tábornok június 17-ei parancsa. Az I. hadtest parancsnoka kifogásolta, hogy csaták, ütközetek után a zászlóaljknál, útegeknél és a hadosztályoknál nem töltötték fel a lőszerkészleteket. Megparancsolta ezért, hogy csata után néhány órán belül ezt hajtsák végre, különben hadbíróság elé állítja a felelősöket. A tüzérparancsnok kötelességévé tette, hogy a csapatok és a lőszerkészlet között tartsa fenn a kapcsolatot. Ugyancsak a tüzérparancsnok feladata volt, hogy a gyakran fedezet nélkül maradt tartaléklőszerhez megfelelő csapatokat irányítson.⁶⁹

A Vág-menti csatákban az utánpótlás a rendelkezésre álló készletek ellenére nem volt folyamatos. A sűrű egymásutánban következő események helyileg és időszakonként hiányokat okoztak. A különböző szinteken meglévő készletek nagyságát mi sem bizonyítja jobban, minthogy június 23-án a Szentpéteren lévő főlőszerkészletnél ismét több mint 6000 db 6 fontos golyótöltet volt, illetve az arányoknak megfelelően hasonló mennyiség a többi úrmérethez, illetve kézifegyverekhez is.⁷⁰

Folyamatos volt a váci főlőszerraktár ellátása, ahová 17-én és 18-án is nagy mennyiségű utánpótlást szállítottak.⁷¹

Június hónapban Kossuth is több intézkedést adott ki a lőszerellátás javítására. Kiadott például egy olyan javaslatot, amely szerint az országban több helyen kell lőszerraktárt felállítani. A várakon kívül a Tihanyi-félszigeten, Egerben a várhegyen, illetve a csongrádi tiszai-átkelőhelyeknél. A nagy távolságú szállítások megszüntetése miatt június 24-én javasolta, hogy Szolnokon is állítsanak fel egy raktárt, amely — elsősorban a vasúti szállítás lehetősége miatt — az ország északi része felé könnyítené meg az utánpótlást.⁷²

A fenti intézkedések azonban olyan esetre készültek, amikor a magyar csapatok az ország nagy részét birtokolják, ha sikerrel harcolnak. A vesztt Vág-menti csaták, majd a győri vereség után azonban módosítani kellett a terveket. A végérvényesen elfogadott haditerv értelmében a magyar csapatokat a Tisza—Maros-szögben egyesítették. Ennek megfelelően a lőszerraktárak, köztük a váci lőszerraktár is, a Komáromnál álló főszereg ellátása után a Tiszántúlra költözött. Itt a Perczel tábornok vezette tiszai hadsereg ellátása volt az elsődleges feladata.

Az egykori tüzér hadfi hadseregparancsnok az utánpótlást két tagozatúra szervezte át. A hadsereg főtartaléka mellett — mely addig a IX. hadtest tartaléka volt — egy fiók-lőszerkészlet is szerepelt. E tartalékok az egyesített IX. és X. hadtestet tudták ellátni, a hadsereghez még beosztott Kazinczy- és Knézichadosztályokról már kevésbé tudtak gondoskodni. Ez elsősorban a nagy távolság miatt volt, hiszen a zöm július közepén ugyan Szolnok térségében feküdt, a Knézichadosztály azonban Tokajban, a Kazinczy-hadosztály pedig a Felső-Tiszánál helyezkedett el. A kimutatások szerint július 17-én a hadsereg akkor mind tüzéségi, mind a kézi lőfegyverekhez rendelkezett egy javadal-

⁶⁹ HL 1848/49. 33/203.

⁷⁰ OL A Görgey család iratai. 42. csomag b/46. Létszámkimutatások, ranglisták, anyagkimutatások, névjegyzékek.

⁷¹ Ez a készlet azonban nem nyugtatta meg a KTI vezetőjét, Bayer Józsefet, aki a HM-től sürgős készletkiegészítést kért. (Steier Lajos: Haynau, Paskievics. I. k. Bp., é. n. 53. o.).

⁷² Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. 1849. április 15—augusztus 15. Kossuth Lajos összes munkái. XV. (KLÖM XV.) (Szerkesztette: Barta István) Budapest, 1955. 582. o. 339. b.

mazás lőszerrel. A helyzetet tovább javította a 18-án Nagyváradról Szolnokra küldött szállítmány, mely gyalogsági és 10 fontos taracklőszerből állt.⁷³

A tiszai hadsereg parancsnoka intézkedéseiben az addigi gyakorlatokhoz képest részletesebben foglalkozott a tartalékok elhelyezésével. A tartalék lőszerkocsikat a harcrend harmadik vonalában a főiránytól oldalt kellett elhelyezni. Az elhelyezésnél vigyázni kellett arra, hogy a közlekedést ne akadályozzák, de arról a helyről a harcrend minden pontja elérhető legyen.⁷⁴ A tartalék közelsége biztosította, hogy az első, illetve második vonalban lévő ütegek lőszerkészleteit gyorsan kiegészíthessék, ugyanakkor az ellenség tüzéségének lőtávolságán kívül legyenek. A vonalak egymástól való távolságát 300 lépésben határozták meg.

Nem volt ilyen kezdező helyzetben Amsberg főszázados különítménye, akit Knézić tábornok rendelt ki Tiszafüredre az átkelőhely biztosítására. A három 12 fontos löveghez 280 lőszer volt, amely elég egy üteg számára, de utánpótlásra nem számíthatott.⁷⁵ A Kazinczy-hadosztály is rendelkezett lőszer-tartalékokkal, amelyek 25 kocsin Ungváron állomásoztak.⁷⁶

A cibakházi lőszerraktár felállítása nem csak a Perczel-hadsereg számára jelentett megfelelő ellátási lehetőséget, hanem a július 29-én Tokajnál a Tiszán átkelt, Görgei vezette három hadtestnek is. Az utánpótlást addig teljesen nélkülöző hadsereg számára a lőszerkiszállítást a HM a cibakházi lőszerraktárnak már 26-án elrendelte és 260 q különböző lőszer előkészítésére adott parancsot.⁷⁷ A parancs értelmében Balmazújvárosba, vagy ha azt az ellenség lehetetlenné teszi, közvetlen Görgeihez, esetleg Debrecenen át Nagyváradra kellett szállítani.⁷⁸ A szállítást azonban a 26-án Tiszafürednél átkelt orosz csapatok lehetetlenné tették.

Július 27-én a cibakházi lőszerraktárat Görgeinek rendelték alá. A Szegedről 28-án Szarvasra érkező lőszer szállítmányról ugyanakkor értesítették a lőszer-tár parancsnokát, aki egyúttal olyan intézkedést is kapott, hogy ha a Görgei vezette sereg a Marosnál bontakozik szét, Gyulára települjön át. Erre másnap a szóbeli parancs már meg is érkezett.⁷⁹

A Görgei közvetlen parancsnoksága alatt álló három hadtest számára e bizonytalan kimenetelű szállításon kívül másképpen is gondoskodni akartak lőszerrel. Július 25-én a KTI utasította Knézić tábornokot, hogy készletét — 6 és 12 fontos lőszer — adja át a Görgei parancsnoksága alatt álló hadsereg főtartalékától kiküldött tisztnek.⁸⁰ Ezt az intézkedést az indokolta, hogy míg a Knézić-hadosztályt nem fenyegette az ellenséggel közvetlen összeütközés veszélye, a Görgei vezette hadsereg minden pillanatban számíthatott erre. A lőszer átadása után a hadosztálynál mindössze 20 db 12 fontos lőszer maradt. A hadosztályparancsnok még aznap futárt küldött Nagyváradra, készletei kiegészítése céljából.⁸¹ Kérésére 28-án 50 fuvaros szekérnyi lőszer küldenek Knézić illetve Görgei csapatai számára.⁸²

⁷³ HL 1848/49. 36/168.

⁷⁴ HL 1848/49. 37/232.

⁷⁵ HL 1848/49. 37/210. Tiszafüred július 12.

⁷⁶ KLÖM 15. 737. o., 438. c. július 15.

⁷⁷ HL 1848/49. 39/109.

⁷⁸ HL 1848/49. 40/72. a.

⁷⁹ HL 1848/49. 40/72. b.

⁸⁰ HL 1848/49. 39/387.

⁸¹ HL 1848/49. 40/61.

⁸² HL 1848/49. 40/295.

Görgei kapott lőszert Munkács várából is, miután Kazinczy július 31-én 12 kocsit küldött oda, hogy azokat ágyú- és kézi fegyver-lőszerezéssel rakják meg és egy tiszt kíséretében — a Vásárosnaményban csatlakozó kísérettel — küldjék a hadsereghez.⁸³

Az időközben Gyulára áttelepült tábori raktár a szállítással azonban egyre késétt, elsősorban azért, mert nem volt biztos ismeretük a Görgei-hadsereg tartózkodási helyéről, menetvonaláról. Augusztus 3-án értesítette Aulich hadügyminiszter Görgeit, hogy a hiányainak megszüntetése érdekében már a második szállítmány útbaindítását is elrendelte. Hasonló tartalmú levelet küldött Kossuth is, aki Gyuláról 500 q, illetve Nagyváradról 100 szekér lőszer érkezését jelezte, a Görgei által jelentett helységbe, Kismarjára.⁸⁴ A Görgei-hadsereg augusztus első napjaiban már rendelkezett a megfelelő készletekkel.

Az augusztus 2-ai debreceni csatában is megfelelő készletekkel vett részt az I. (Nagysándor) hadtest, de — Sillye Gábor kormánybiztos jelentése szerint a segélytartalék rossz elhelyezése miatt — az utánpótlás nem egy ütegnél elmaradt.⁸⁵ A csata után 2 nappal a hadtest kimutatása szerint csak 6 fontos lőszerből több mint 2000 darabbal rendelkeztek.⁸⁶ A Nagyváradon található készletből töltötték fel a Korponay ezredes parancsnoksága alatt álló csapatokat is, melyek Debrecenben állomásoztak. A szállítmányok fedezésére Korponay Görgeit kérte fel.⁸⁷

A Dembinski tábornok vezetése alatt álló magyar főszereg, mely Szegednél állomásozott, az ott lévő lőszerraktárnak köszönhetően, feltöltött volt, így a raktár július 28-ai felrobbanása közvetlenül nem érintette. A robbanás alkalmával nem minden lőszer semmisült meg, a néhány nap után a raktárat átvédő utóvéd jelentős mennyiségű lőszert talált. A megmaradt készletet Dembinski augusztus 3-án kocsival Aradra küldte át.⁸⁸

A szőregi csatában lőszerhiány a hosszan tartó ágyúzás ellenére nem lépett fel. A Temesvár irányába visszavonuló hadsereg a várnál kívánta feltölteni készleteit.

Augusztus 9-én a magyar csapatok Temesvártól nyugatra álltak, míg a lőszer-főtartalék a Dembinski által meghatározott további hátrálási iránynak megfelelően már Lugoson volt. A sereghez fővezérnek érkezett Bem a helyzet alapos mérlegelése nélkül vállalt csatát, amely elvesztésének egyik fő oka az volt, hogy a magyar tüzérség az egyre fogyó lőszerkészletét nem tudta pótolni, így alulmaradt az osztrák—orosz tüzérséggel szemben. Délután 4 óra felé érkezett ugyan utánpótlás, de így sem vált élénkebbé a tüzérségi tűz. Egy szemtanú leírása szerint míg a magyar ütegek egy, az ellenség részéről 12 lövés történt.⁸⁹ Dembinski szerint, aki szerepet ugyan nem vállalt, de részt vett a csatában, volt elég lőszer, de a tüzérek fegyelmetlensége és a készletek el nem használása miatt szerepelt rosszul a tüzérség. Állítása szerint találkozott ugyanis egy üteggel, amely lőszerhiány miatt vonult vissza, pedig ő a lőszer-

⁸³ HL 1848/49. 41/75.

⁸⁴ KLÖM XV. 816. o., 501. augusztus 3.

⁸⁵ Steier Lajos: i. m. II. k. 62. o.

⁸⁶ HL 1848/49. 41/445.

⁸⁷ HL 1848/49. 41/177.

⁸⁸ HL 1848/49. 41/333.

⁸⁹ Potemkin Ődön: Az 1849. évi magyar hadsereg feloszlásának okai az aradi s temesvári táborozással. Pest, 1867. 93. o.

tartókban talált kartácsot és más lőszerféléket. Kár, hogy a többi lőszer fajtáját nem nevezte meg, hisz a kartács csak közeltámadás esetén alkalmazható hatásosan, ott azonban golyókra és gránátokra lett volna szükség. Dembinski szerint „a szertár” készlete is az útegek rendelkezésére áll.⁹⁰ Tény azonban az volt, hogy a lőszerkészlet kevésnek bizonyult, az utánpótlás nem működött.

A vesztett temesvári csata után a lőszerkészletek útjának további figyelemmel kísérésének nincs értelme, ugyanúgy ahogy további harc is kilátástalan volt.⁹¹

Sajnálatosan alakult a lőszerellátás helyzete Erdélyben. Az ott harcoló csapatok utánpótlásának érdekében Czetz őrnagy már 1848. november 29-én kérte az OHB-t, hogy Nagyváradon egy tüzértartalék-raktárt állítsanak fel. A kérés indokoltságát belátva az OHB intézkedett a kérés teljesítéséről.⁹² Ez ügyben további konkrét intézkedés volt, amikor Kossuth felszólította Láhneret, hogy 100 ezer „élestöltést és gránátot” is küldjön.⁹³

Bem, amikor átvette az erdélyi főparancsnokságot, Nagybányán báró Bánffy János alezredest bízta meg, hogy szervezze meg a lőszerkészítést és készüljön fel az utánpótlás biztosítására. Bem egyébként kiemelt figyelmet fordított a lőszerutánpótlás kérdésére. A nagybányai „lőszerkészítő ház” felállítása és a gyártás beindítása után az erdélyi hadszíntér ellátása onnan történt. Hetente egy-egy szállítmány indult el Nagyváradra és Désre. Ez utóbbi helyen állította fel Bem egyik raktárát.

Minden előkészítés ellenére a lőszerellátás Bem hadseregénél nem volt mindig zökkenőmentes. Lőszerhiány lépett fel a január 21-ei nagyszebeni csatában is. A visszavonulás után Bem személyesen nézett át minden lőszerszállító kocsit, és szedte össze a maradékot. A csata után azonnal intézkedett, hogy Kolozsvár, Marosvásárhely és Nagybánya pótolja a lőszeret. Az utóbbi helyről gyalogsági fegyverek és lőszer mellett 10 000 tüzérlőszeret is rendeltek. A futárnak válasszal kellett visszatérnie, hogy mikorra várható a lőszer.⁹⁴ Hasonló eset többször is előfordult.

Bem hadjáratának tervezésekor az egyik fő szempont volt, hogy a Nagybánya—Dés—Kolozsvár—Marosvásárhely utat, amelyen az utánpótlás várható és amelyen raktárak voltak, biztosítsa. Ez a hadszíntér is kapott közvetlenül Nagyváradról lőszeret, ahonnan egyenesen Kolozsvárra szállította. Június 27-én például 39 szekérral indítottak útnak lőszeret.⁹⁵

A manőverező, gyors lefolyású hadjáratok a szállítások ellenére megnehezítették az utánpótlást. Nagyszeben elfoglalása után az ott található lőszerház is az erdélyi hadsereget látta el. Ezt 1849 júliusában átköltöztették Marosvásárhelyre, majd onnan a Székelyföldre.

Az erdélyi sereg számára a lőszeret több raktárból biztosították ugyan, de a megfelelő mennyiség mégis alig volt meg.

⁹⁰ Dembinszky Magyarországon. (Sajtó alá rendezte: *Danzer Alfonz*). Budapest, 1874. 379. o.

⁹¹ OL Vegyes iratok 1848/49. (H 89) 8. Katonai állományi és szolgálati táblák. Az 5. t.ü.e. törzs és szolgálati kimutatása augusztus hóra.

⁹² KLÖM XIII. 375. o. 591.

⁹³ KLÖM XIII. 720. o. 440. c.

⁹⁴ Bauer őrnagy Bem tábornok főhadseregének hagyományai 1848. és 1849-ből. (Közli: *Makray László*) Pest, 1870. 114. o.

⁹⁵ HL 1848/49. 35/312.

Összegzés

A csapatok lőszerellátása a szabadságharc alatt, hasonlóan a hadügy más területeihez, minden igyekezet ellenére sem működött akadálytalanul. Azt, hogy a lőszergyártás mennyire tudta fedezni a szükségleteket, nehéz megállapítani, hisz sokszor kimutatható, hogy míg a csapatoknál hiány volt, a közbeeső raktáraknál, illetve úton a megfelelő készletek a rendelkezésre álltak. A lőszergyári kimutatások, illetve a valószínű felhasználás összevetése nem azt mutatja, hogy indokolt lett volna a hiány.

Mivel alig lehet meghatározni, hogy egy-egy csatában, ütközetben mennyi lőszer fogyott, mennyit használtak az ostromoknál, csak következtetni lehet a lőszerfelhasználására. Osztrák tapasztalatok szerint egy löveg, egy csatanapon 30—40 lövedéket lőtt el.⁹⁶ Ha közepes értéket veszünk, lövegenkénti 35 lövést, akkor az isaszegi csatában az I. és a III. hadtest (40—40 löveggel számolva) 2800 löszert használt el. A II. hadtest által kilőtt mennyiség nem éri el a 200 lövést.⁹⁷ A hadsereg tehát összesen kb. 3000 darab löszert használt fel.

Ha a tavaszi hadjárat minden csatájára és ütközetére ezzel az értékkel számolunk, akkor — az április 26-ai komáromi csatát is beleszámítva — a hadsereg tüzérségi lőszerfelhasználása a 20 000-t nem haladta meg. A Nagyváradra áttelepített gyár március végéig 164 745 töltényt gyártott.⁹⁸ Mivel a gyártást áprilisban sem akadályozta semmi, a rendelkezésre álló mennyiség minden hadszíntér igényeit kielégíthette.

Amennyiben tehát a rendelkezésre álló lőszer elegendő volt a hadjáratok sikeres végrehajtásához, akkor az időről-időre fellépő lőszerhiányt az utánpótlás megszervezésének hiányosságaként kell értékelni. A parancsnokságok, vezető szervek, illetve tüzérgazgatóságok ezirányú tevékenységéről kevés adat áll rendelkezésre. Kevés parancs született e tárgyban, részletes szabályozás nem ismert. Összevetve az osztrák fél hasonló tevékenységével — ahol gyakran találkozhatunk ilyen irányú intézkedésekkel — szinte elenyésző az utánpótlással kapcsolatos intézkedések száma. A bevezetőben ismertetett lőszerellátási rendszer azonban ott sem állt fel, Dietrich vezérőrnagy, tüzér-főparancsnok csak 1849. június 1-jén terjesztette fel elgondolását e tárgyban.⁹⁹ E téren mutatott késedelme is hozzájárult, hogy az új főparancsnok, Haynau tábornagy a tüzérfőnök leváltását kérte a császártól.

Dietrich a tüzérség működésének javítása érdekében sürgősen tüzértiszteket kért. A szervezési hiányosságokat a honvédseregnél is elsősorban a szakképzett tüzértisztek hiánya okozta. A fel-dunai hadseregnél a tavaszi hadjárat alatt a főhadseregnél a tüzérséget érintő minden kérdésben a hadsereg tüzérparancsnoka, Psotta Móric intézkedett. Neki és segéd tisztjének kellett a főtartalékok számára is parancsot adni, szükség esetén azokat a kijelölt helyre irányítani. Ugyancsak az ő feladata volt a hadsereg tábori raktárral a kapcsolatot tartani, ami azonban április hónapban, a távolság növekedésével, egyre kevésbé volt megfelelő. A raktárakat a hadsereg előrenyomulásának ütemében nem lehetett

⁹⁶ Kassay Albert: Az 1848–49. magyar tüzérség megalakulása és szerepe a függetlenségi harc hadműveleteiben. *Magyar Katonai Szemle*, 1935. X. szám, 221. o. Két osztrák üteg ide vonatkozó adatait közli, az egyik csatánként, lövegenként 29–30, a másik 38 lövést adott le.

⁹⁷ HL 1848/49. 21/103. a.

⁹⁸ Bakó Imre: A magyar állami „Országos Fegyvergyár” működése 1848–49-ben. Budapest, 1942. 58. o.

⁹⁹ HL 1848/49. 31/21.

áttelepíteni, illetve nehezítette a helyzetet, hogy a Pesten álló osztrák főszereg bizonytalanná tette a legrövidebb út használatát.

Hadtest-szinten, bár ott is csak egy tüzerbiztsz volt, a tartalék közvetlen irányítás alatt állt. Tevékenységét általában parancsban szabályozták. A tüzerparancsnok felkészültsége döntően meghatározta az utánpótlás minőségét. Ezen a szinten hozzáértés hiányával, illetve gondatlansággal csak az I. hadtestnél találkozhattunk.

A lőszerhiány kialakulása több okra is visszavezethető, sokszor olyanokra, amelyeket előre nem lehetett látni. Az isaszegi csatában az I. és a III. hadtest készletei teljesen kimerültek. Az utánpótlás megszakadásának akkor az volt az oka, hogy a felgyújtott Királyerdőn a segélytartalékok nem tudtak átjutni, emiatt még a másnapi elindulás is csúszott.

Az április 26-ai komáromi csatában szintén az I. és III. hadtest készletei fogytak el, de ott sem azért, mert üresek voltak a tartalék szekerek, hanem azért, mert egyetlen híd állt a csapatok rendelkezésére és azon a harcoló csapatok keltek át. A tartalékokra már nem került sor. Ezt bizonyítja, hogy a csatáról írt jelentésekben nem olvasható, hogy amiatt kellett volna a csatát megszakítani. A csatában résztvevő Rohlitz Kálmán, valamint Psotta segédtisztje is a Csillagsáncban igyekezett lőszert vételezni.¹⁰⁰

A helyzet rossz megítélése okozott lőszerhiányt a temesvári csatában. Bem nem tájékozódott kellőképpen, illetve rosszul ítélte meg csapatai lehetőségeit, amikor vállalkozott a csatára. Nem tisztázta a tartalék helyét — amely akkor már Lugoson volt — nem intézkedett, hogy a Temesvári ostromló sereg készleteit bocsássák a hadsereg rendelkezésére. E mulasztások azt idézték elő, hogy a honvéd tüzérseg a csatatéren megjelenő osztrák tüzérseg főtartalékkal már nem tudta felvenni a harcot, lőszer hiányában menekülnie kellett.

Míg a fenti esetekben a lőszerhiány egyes csaták sorsát döntötte el — bár a temesvári csata elvesztése a szabadságharc közeli végét is jelentette —, addig az április végén kialakult utánpótlási gondok a hadjárat további sorsát befolyásolták. Ezen helyzet kialakulásának több oka volt.

A gödöllői haditanácson elhatározott haditerv értelmében a főhadsereg Vácson át Komárom felé folytatta támadását. Ez azt eredményezte, hogy a hadsereg és raktárai közötti legrövidebb utat a Pesten álló osztrák főhadsereg — II. hadtest kudarca esetén — könnyen elvághatta. Ez a helyzet azt eredményezte, hogy kerülőutat kellett kijelölni. A már úton lévő szállítmányok azonban az eredeti úton haladtak tovább, illetve a parancsnokok önállóan döntöttek el, hogy merre menjenek.

Folyamatosan nőtt a főhadiszállás és a hadsereg tábori raktára közötti távolság. A kialakuló információhiány azt eredményezte, hogy a hadseregnek a szállítmányok útbaindításáról, útvonaláról a lőszerraktárnak a hadsereg főtartalék helyéről nem volt tudomása. Psotta az Ipolyság—Losonc—Miskolc irányba küldte ki járőreit, de a szállítmányok felkutatása kevés eredménnyel járt. Ennek az volt az oka, hogy a Kovács százados által jelentett 238 kocsiból csak 30 ment ezen az északi úton, a többi Nagyoroszi felé haladt.

A szállítmányok lassú haladásának egyik legfőbb oka az előfogatok igénybevételének rendszere volt. A honvédsereg lőszerszállításához szekerekkel csak

¹⁰⁰ *id. Görgey István: 1848. és 1849-ből. Elmények és benyomások, okiratok és ezek magyarázata, tanulmányok és történelmi kritikák. II. k. Budapest, 1988. 235. o.*

korlátozott számban rendelkeztek. A szállítások elvégzésére az útvonalon lévő települések lakosait és fogatait vették igénybe, meghatározott térítés ellenében. Ez azonban azokon a területeken, ahol gyakoriak voltak a szállítások, illetve nagyobb létszámú csapatok haladtak, azt jelentette, hogy az utánpótlás szállítására már nem maradtak fogatok. Ha olyan területen haladtak, ahol ritkábbak voltak a szállítások, de a térparancsnokokat nem értesítették előre, a fogatok kiállítása tartott sokáig. A kocsisok számára előre meghatározták, meddig kell szállítaniuk, onnan ők visszafordultak, ha volt váltás, ha nem. Az előfogatok alkalmazásának hiányosságai hamar kiderültek ugyan, de más megoldást nem sikerült találni Szekereket vásároltak, szállítókat fogadtak fel, elrendelték, hogy a szállításokkor mindig készpénzben fizessenek, és hoztak más intézkedéseket is, de ezek sem sokat javítottak a helyzeten.

A szállítmány ilyen megoldása nehezen meghatározhatóvá teszi azt is, hogy például az említett 238 szekér mennyi és milyen löszert szállított. Megközelítő pontossággal azonban meg tudjuk határozni, ha megnézzük azon kimutatásokat, amelyek a kocsik számát is közölték. Ezek szerint egy június 27-én Nagyváradról Kolozsvárra küldött, 39 fuvaros szekérből álló szállítmányra 2400 db tüzerlőszert és 529 ezer gyalogsági fegyverlőszert málháztak fel.¹⁰¹ Előtte 3 nappal Szolnokra 86 szekéren 8324 db tüzer- és 600 ezer gyalogsági löszert küldtek.¹⁰² Ennek figyelembe vételével megállapítható, hogy április közepén 3—4 csatára való tüzerlőszer volt úton a főhadserghez.

A szállítmányok lassú haladásának a másik oka az utak rossz minősége volt. Magyarországon korszerű szállításra igazán csak akkor került sor, amikor vízi úton szállítottak, illetve amikor lehetőség volt a vasút igénybevételére. A vízi-szállításra 1848 végéig elsősorban a Dunán, illetve a következő év nyarán a Tiszán és a Maroson nyílt lehetőség. Vasúti szállítást Pest kiürítésénél, majd az osztrák főerők kivonulása után tudtak alkalmazni. Waagner a már említett április 23-ai jelentésében tudatta a hadseregpáncsnoksággal, hogy egy löszerszállítmányt Szolnokról Vácra vasút igénybevételével juttatott el. A szekereken történő szállítás az utak állapota miatt igen nehézkes és lassú volt. Jó minőségűek csak a postautak voltak, azokat kő, vagy kavics borította. Számuk azonban csekély volt. A földutak használata a téli és esős időszakban minimálisra csökkentette a szállítmányok sebességét.

Ezen okok vezettek oda, hogy április végén Görgei szavai szerint „hirtelen” szünet állt be az utánpótlásban¹⁰³ Hogy ez milyen hosszan tartott, nem tudjuk. Április 27-én a VII. hadtest már kapott löszert, bár valószínűleg a főtartalékból adtak a Győrbe menő két hadosztálynak. Május 5. előtt is további szállítmányok érkeztek, amiket Komáromból Budához küldtek. A löszerszállítmányok bizonytalan érkezése azonban nem nyugtatta meg a hadsereg parancsnokát, ez volt az egyik oka, hogy további céljaként Budavár felszabadítását tűzte ki.

A löszerutánpótlás összességében, a fenti hiányosságok ellenére, a lehetőségek figyelembe vételével, szervezett volt. A további tagozatok létrehozásának sem személyi, sem tárgyi feltételei nem voltak meg. A kevés tapasztalattal rendelkező hadsereg- és hadtestparancsnokok rábízták az utánpótlás megszer-

¹⁰¹ HL 1848/49. 35/312.

¹⁰² HL 1848/49. 35/313.

¹⁰³ Görgey Arthur: Eleton és működésem Magyarországon, 1848. és 1849-ben. II. k. Budapest, 1988. 71. o.

vezését tüzérszervezetükre, akik viszont sem megfelelő állománnyal, sem információval ehhez nem rendelkeztek. Az idősebb parancsnokok — Dembinski, Vetter, Bem — intézkedéseiből látszik, hogy jobban ismerték a tartalékokkal kapcsolatos tennivalókat, ők azonban, más okból, nem sokáig vezették a magyar főereget.